

بلاغت کاربردی
کارشناسی ارشد
جلسه هشتم
مدرس: دکتر دارابی

بيان

تشبیه

مانند کردن چیزی یا شخصی است به چیزی یا شخص دیگری، بر اساس پیوندی که اندیشه و پندار شاعر بین آن دو می‌یابد.

هر تشبیه می‌تواند چهار پایه و رکن داشته باشد:

- ۱- مشبه: آنچه که مانند می‌شود.
- ۲- مشبه‌به: آنچه که بدان مانند کنند.
- ۳- وجه شبه: پیوندی که مشبه را به مشبه‌به می‌پیوندد.
- ۴- ادات تشبیه: واژه‌ای که ماندگی و شباهت را به یاری آن، نشان می‌دهند.

مشبه و مشبه‌به دو رکن اصلی تشبیه هستند و زمانی سخن دارای ساختار تشبیه است که این دو پایه در سخن آورده شده باشند.

در میان این دو پایه، بنیاد پندار شاعرانه بر **مشبه‌به** نهاده شده است و اصلی‌ترین رکن تشبیه است و آن سه پایه دیگر بر آن بنیاد می‌گیرند. در میان چهار پایه تشبیه، وجه شبه و ادات تشبیه را می‌توان از سخن حذف کرد.

انواع تشبیه از لحاظ گستردگی یا اختصار ارکان

تشبیه مجمل

تشبیه مفصل

تشبیه مؤکد یا بالکنایه

تشبیه مرسل یا صریح

تشبیه بلیغ

تشبیه مجمل

وجه شبه در آن ذکر نمی‌شود.

شد آن زمانه که **مویش** بسان **قطران** بود
تو **امیدی** ز چه هم‌خانهٔ حرمانی

شد آن زمان که **رویش** بسان **دیبا** بود
تو **چراغی** ز چه رو هم‌نفس بادی

مشبه، **قرمز** و مشبه‌به، **آبی** است.

تشبیه مفصل

وجه شبه در آن ذکر می شود.

شبِ من مثل یم **طوفان به دوش**
از گریه خونین مژه‌ام شد مرجان
مه از دیده پنهان و در راه، چاه

قُلُوم یاران چو شبِ من **بی خروش**
در عشق چو رودکی شدم **سیر از جان**
جهان چون دل بت پرستان **سیاه**

موارد مشخص شده، وجه شبه هستند.

تشبیه مؤکد یا بالکنایه

ادات تشبیه در آن ذکر نمی‌شود.

نفس دیوی است فریبنده، ازو بگریز

شکفته کوکب اشکش شبی که من دارم

سر به تدبیر پیچ از خط فرمانش

چه باشکوه شبی و کوکبی که من دارم

تشبیه مرسل یا صریح

ادات تشبیه در آن ذکر می‌شود.

چنان چون برگ گل بارد به گلشن

چون گلشن است مرغ شکبیا را

تا تو ز نیل رنگرز، بر گلِ تر نشانگری

فروبارید بارانی ز گردون

کنج قفس چو نیک بیندیشی

بر دل من نشان غم، ماند چو داغ گازران

تشبیه بلیغ
در آن وجه شبه و ادات تشبیه ذکر نمی شود.

از نسیم انس بی بهره است سروستان دل وز ترنج عافیت خالی است نخلستان جان
ای بسا کز آتش سودای آن مُشکین رَسَن دود پیچاپیچ من زین آبگون چنبر گذشت

تشبیه به اعتبار حسی و عقلی بودن مشبه و مشبه‌به چهار حالت دارد:

- ۱- مشبه حسی، مشبه‌به حسی
- ۲- مشبه عقلی، مشبه‌به حسی
- ۳- مشبه حسی، مشبه‌به عقلی
- ۴- مشبه عقلی، مشبه‌به عقلی

منظور از حسی، چیزی است که با یکی از حواس پنجگانه دریافت می‌شود.
عقلی: هر آنچه که با حواس درک نمی‌شود و با نیروهای درونی دریافت می‌گردد.
مانند رنج، درد، شادی، اندوه و ...

مَشْبَه حَسِي، مَشْبَه بَه حَسِي

رَوِي او هَمچو گَل هَمِي خَنَدَد چَشَم مَن هَمچو اَبَر مِي بَارَد
کَنج قَفَس چو نِيک بِيَندِيشِي چَوَن گَلَشَن اَسَت مَرغ شَكِيَا رَا

مَشَبَه عَقْلِي، مَشَبَه بَه حَسِي

ز روزن برون رفت چون درد و غم
کاین نیل، نشیمن نهنگ است

نشاط اندر آمد ز در چون نسیم
بر کشتی عمر تکیه کم کن

مَشَبَه حَسی، مَشَبَه به عَقَلی

دشمن ز هیبت تو ندارد فراغ آنک
یک شب چو بخت خویشتن اندر شود به خواب
دوش گفتی ز تیرگی شب من
زلف حور است و رای اهریمن

مُشَبِّه عَقْلِي، مُشَبِّه بَه عَقْلِي

اَفْعَالِ تُو نِيكُوسْت، بَه هِر حَال چُو دُولت خُلُقِ تُو سِتُودَه اسْت، بَه هِر جَاي چُو اِيْمَان
تَدْبِيرِ تُو دَر مُلْكِ مَوْثِر چُو قَضَا گِشْت شَمشِيرِ تُو دَر مَعْرَكَه غَالِب چُو قَدَر شَد

تشبیه خیالی

تشبیهی است که در آن مشبّه‌به، چیزی خیالی و غیرواقعی است که از چند جزء تشکیل شده است. اجزای آن حسی هستند و وجود دارند، اما ترکیب آنها وجود خارجی ندارد.

که گر سنین کمال حیات دریابند بسان چشمه خورشید جاودان تابند
چشمه خورشید وجود خارجی ندارد.

شفق، رنگی ز خون جوشن اوست افق، مرآت مغز روشن اوست
آینه‌ای که مغز روشن را نشان دهد، وجود ندارد.

تشبیه وهمی

مشبه به آن از دو جز تشکیل شده که یکی از اجزای آن وجود خارجی ندارد.

مثال مردمک چشم و صورت شیطان	سیه شود شب و از وی شهاب تیغ کشد
چون چشم دیوهای هراسان ز آدمی	چشمک زنان ز پشت درختان ستاره‌ها